

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์และความมั่นคงของประเทศ ประเทศใดที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์มีการใช้อย่างระมัดระวังและอย่างมีประสิทธิภาพแล้ว โอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวหน้าจะเป็นไปได้มากกว่า ตรงกันข้ามกับประเทศที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและยังมีการใช้อย่างไม่ระมัดระวัง ในไม่ช้าประเทศนั้นก็จะต้องเผชิญกับความตกต่ำทางเศรษฐกิจ และมาตรฐานการครองชีพจะถูกกระทบกระเทือน ความวุ่นวายต่าง ๆ ก็จะมาตาม ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นอู่ข้าวอู่น้ำ จนกระทั่งมีคำกล่าวที่ว่า "ในน้ำมีปลาในนามีข้าว" แต่ในปัจจุบันทรัพยากรถูกใช้ไปอย่างสิ้นเปลือง ทำให้ประเทศต้องพบกับปัญหาวิกฤตทางด้านนิเวศวิทยา เช่น อุทกภัย ภัยแล้ง อันเกิดจากการที่ประชาชนใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ประหยัดและขาดการอนุรักษ์

ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม การเกษตรกรรมส่วนใหญ่อาศัยน้ำธรรมชาติในการเพาะปลูก คือน้ำฝนและน้ำในแม่น้ำลำคลอง น้ำธรรมชาติที่ใช้ในการเกษตรกรรมนี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ หากป่าไม้ที่ปกคลุมดินถูกทำลายจนเกินขอบเขตจำกัดแล้ว ก็จะมีผลกระทบต่อดินและน้ำอย่างร้ายแรง

ทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเป็นต่อการดำรงชีพของมนุษย์ที่ต้องใช้ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของคนไทยในอดีตจึงเลือกพื้นที่ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ ทำให้เกิดภูมิปัญญาในการจัดการน้ำ เช่น เขื่อนฝาย เป็นต้น ไม่ว่าจะเป็นยุคสุโขทัย อโยธยาหรือสมัยรัตนโกสินทร์

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาที่เน้นการเพิ่มรายได้และความเจริญทางวัตถุ ทำให้คนเกิดความโลภ ทรัพยากรใดที่จะใช้เพื่อสร้างความร่ำรวยได้ก็จะนำมาใช้ทั้งถูกต้องและไม่ถูกต้อง การพัฒนาการเกษตรเพื่อการส่งออกทำให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกซึ่งทำได้โดยการทำลายป่า ส่งผลให้ปริมาณน้ำธรรมชาติลดน้อยลง เมื่อครั้งที่ป่าไม้บริเวณลุ่มน้ำตอนเหนือของประเทศยัง สมบูรณ์อย่างนั้น ปัญหา

การขาดแคลนน้ำหรือการเกิดอุทกภัยมักจะไม่เกิดขึ้นบ่อยครั้งเหมือนปัจจุบันนี้ (นิวัติ เรืองพานิช, 2537, หน้า 143) การที่ป่าถูกทำลายเป็นเหตุให้พื้นที่ขาดสิ่งปกคลุม ปริมาณน้ำฝนที่ตกลงสู่พื้นดิน แทนที่จะมีโอกาสค่อย ๆ ไหลซึมลงดินก็กลับไหลบ่าลงสู่ห้วยธารอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาการพังทลายของดินและสร้างความเสียหายอันเนื่องมาจากอุทกภัยเป็นอันมาก และเนื่องจากน้ำไหลซึมลงดินได้น้อยทำให้ระดับน้ำใต้ดินลดลงเรื่อย ๆ ดังนั้นประชาชนจึงต้องพบกับปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการขาดแคลนน้ำใช้ในการเกษตรกรรม การตื่นเงินของลำน้ำเนื่องจากตะกอน ปัญหาการใช้น้ำของชาวบ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผลกระทบในเรื่องอื่น ๆ ด้วย

นอกจากป่าไม้จะมีความสัมพันธ์กับน้ำธรรมชาติแล้ว ป่าไม้ยังเป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิด และเป็นที่รวมความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ยังช่วยในการป้องกันและบรรเทาภัยธรรมชาติ เช่น ป้องกันการพังทลายของดิน ช่วยให้ดินคงความอุดมสมบูรณ์ไว้ ป้องกันและบรรเทาอุทกภัยและวาตภัย ป่าไม้ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ กล่าวคือ ทำให้อากาศเย็นสบายไม่ร้อนจัดหรือหนาวจัดและช่วยให้ฝนตกสม่ำเสมอตลอดปี สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตประชาชนคนไทย

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาได้เกิดสงครามแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ (อเนก นาคะบุตร, 2536, หน้า 60) ระหว่างนายทุนและนักเก็งกำไรกับชาวบ้านและเกษตรกรผู้อยู่อาศัยและพึ่งพิงดิน น้ำ ป่า ได้ทวีความรุนแรงและแผ่กระจายไปทุกภาค ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้มาจากการที่ประเทศไทยมุ่งพัฒนาประเทศไปสู่ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจที่ใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ผลกระทบของการพัฒนาของไทยในช่วง 35 ปีที่ผ่านมา จึงปรากฏชัดเจนว่าประเทศไทยมีการเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่สูง ในขณะที่สภาพทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้มีอัตราลดลงจากร้อยละ 80 ของพื้นที่ป่าเมื่อ 35 ปีก่อน เหลือเพียงร้อยละ 20 ในปัจจุบัน (อเนก นาคะบุตร, 2536, หน้า 54) ยังผลให้เกิดสภาพเสียสมดุลของระบบนิเวศเช่น ดินพังทลาย ฝนทิ้งช่วง น้ำหลาก อากาศร้อนและแห้งแล้งในหลายพื้นที่ ภาวะการณระบบนิเวศเสียสมดุล การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า และสงครามแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างนายทุน รัฐ กับเกษตรกรนี้ สะท้อนผลพวงของการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการว่าเป็น

การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน เพราะนอกจากจะใช้ทรัพยากรทุกอย่างอย่างฟุ่มเฟือยแล้ว ผลดีก็ตกอยู่กับคนส่วนน้อยเท่านั้น ในขณะที่คนส่วนใหญ่ยังคงยากจนและมีคุณภาพชีวิตตกต่ำลง (จตุรงค์ บุญยรัตนสุทร, 2535, หน้า 279 – 292 และ สุกัญญา หาญตระกูล, 2535, หน้า 11 – 23)

จากผลของการพัฒนาที่มีผลทำให้เกิดผลเสียหายต่อทรัพยากรและสภาพแวดล้อมนี้ ใช่ว่าทุกชุมชนจะทำเหมือน ๆ กันหมด ยังมีชุมชนอีกมากที่ตระหนักถึงผลกระทบนี้โดยได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการเดินตามกระแสการพัฒนามาเป็นการผลิตที่ยั่งยืน ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ชุมชนใกล้ป่าก็จะดูแลรักษาป่าเพื่อให้ป่าทำหน้าที่ของป่าดังที่เป็นมา ชุมชนชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงมีระบบการผลิตและการบริโภคที่ไม่เป็นการทำลายธรรมชาติ ด้วยมีความเชื่อและข้อห้ามต่าง ๆ การผลิตและการบริโภคของชาวกะเหรี่ยงจึงเป็นเรื่องน่าสนใจ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการทราบว่าระบบการผลิตและการบริโภคของชาวกะเหรี่ยงเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร และระบบคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมมีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร

การศึกษานี้เน้นระบบการผลิตและการบริโภคของครัวเรือน เพราะพฤติกรรมเหล่านี้เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดกันมา ซึ่งจะทำให้สามารถอธิบายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ในอีกแง่มุมหนึ่ง ผลของการวิจัยนี้จะเอื้อประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนได้อย่างเหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระบบการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวกะเหรี่ยง
2. เพื่อศึกษาระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรมและการปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของครัวเรือนในชุมชนชาวกะเหรี่ยง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รวบรวมองค์ความรู้ในระบบคิด ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวกะเหรี่ยง

2. เป็นแนวทางในการศึกษาเจาะลึกในแนวมานุษยวิทยาในชุมชนชาวกะเหรี่ยง เพื่อได้รายละเอียดเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอันจะนำไปสู่การวางแผนพัฒนาชุมชนชาวไทยภูเขาต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของพื้นที่ พื้นที่ที่ใช้ศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ชุมชนชาวกะเหรี่ยง หมู่ที่ 8 บ้านแม่แพม ตำบลเมืองแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานมายาวนานในบริเวณต้นน้ำลำธารของกลุ่มน้ำแม่แตง เป็นชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ตามแนววัฒนธรรมของชุมชน

2. ขอบเขตของเนื้อหา

2.1 การผลิตและการบริโภคของครัวเรือน ที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การทำไร่นา การเก็บเกี่ยว การจัดการผลิตผล การจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น

2.2 ระบบความคิด ความเชื่อ พิธีกรรม และการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติครั้งนี้ในด้าน

1) ระบบความคิด ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน เฉพาะที่นำไปสู่การอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำและป่า

2) การถ่ายทอดและการผลิตซ้ำทางระบบความคิดและความเชื่อ

3) ระบบความคิด ความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรับเปลี่ยนไป อันเป็นผล

กระทบจากการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

การผลิตและการบริโภคที่มีผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยง หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนและชุมชนกะเหรี่ยง ได้แก่ การทำเหมืองฝาย การบุกเบิกที่ดินทำไร่นา การเพาะปลูก การดูแลพืช การเก็บเกี่ยว การเลี้ยงสัตว์ การจัดการผลิตผลและ การจัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค ที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน และวัฒนธรรมชุมชน

ระบบคิด ความเชื่อ พิธีกรรมและการปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติของชาวกะเหรี่ยง หมายถึง ระบบคุณค่า ภูมิปัญญา ความเชื่อ และการปฏิบัติที่เป็นอุดมการณ์ที่ปลูกฝังอยู่ในจิตสำนึกของชาวกะเหรี่ยง ที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ครัวเรือน ชุมชนและสังคมโดยรวม ทำให้ทรัพยากรยังคงอยู่ไม่ถูกทำลายให้หมดสิ้นไป